

факторы, влияющие на процесс формирования правосознания адвокатов, в частности роль профессиональной подготовки и информационной культуры. Исследованы профессиональные программы деятельности адвоката.

Ключевые слова: деонтологическое правосознание адвоката, профессиональная правовая культура юриста, профессиональные программы деятельности адвоката.

Tkachuk A. Formation and deontological value of justice lawyer

In the article an analysis of terms «deontological legal consciousness of a lawyer» and «professional legal culture of a lawyer» have been carried out, and their special aspects have been revealed. Both a structure of a professional legal consciousness of a lawyer and other structural components of lawyer's professional activity such as cognitive, communicational, organizational, functional have been examined. Factors that influence a process of formation of legal consciousness of lawyers including a role of professional training and information culture have been defined. Job descriptions of lawyer's activity have been analyzed.

Key words: deontological consciousness of a lawyer, professional legal culture of a lawyer, job descriptions of lawyer's activity.

УДК 343.163

*Вікторія Володимирівна Устименко,
старший науковий співробітник
відділу досліджень проблем діяльності
прокуратури щодо представництва інтересів
громадянина або держави в суді
Національної академії прокуратури України*

ФУНКЦІОНУВАННЯ БАЗОВИХ ПРОКУРАТУР У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРОКУРОРСЬКО-СЛІДЧИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сьогодні прокуратура України перебуває у стані реформування та наближення до європейських стандартів правової регламентації її діяльності, одним із яких є забезпечення постійного підвищення професіоналізму прокурорів. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до професійної компетенції, ділових і моральних якостей працівників прокуратури. Тому пріоритетним і актуальним є питання пошуку, застосування та розвитку нових ефективних форм і методів підвищення їх кваліфікації.

У рішенні колегії Генеральної прокуратури України «Про підсумки роботи органів прокуратури України у I півріччі 2013 року та заходи, спрямовані на підвищення ефективності їх діяльності, основні завдання на наступний період» поставлене питання вивчення стану підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників, насамперед, молодих фахівців; впровадження сучасних форм і методів удосконалення професійної майстерності та ролі базових прокуратур районного рівня у поліпшенні ефективності навчання [1].

Загальним питанням підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників присвячені праці науковців: В. Бабкової, М. Бурбики, В. Бессарабова, А. Виноградової, Л. Грицаєнка, М. Курочки, П. Каркача, М. Мичка, Т. Мироненко, В. Мурзи, В. Лакизюка, О. Литвака, В. Остапчука, Н. Рибалки, М. Руденка, В. Сухоноса, О. Смірнова, Г. Середи, П. Шумського, М. Якимчука та ін. Лише окремі питання функціонування базових прокуратур як однієї з

форм підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників у зарубіжній правовій науці стали предметом розгляду О. Дупака та Б. Абільдіна.

Проте поза увагою вчених залишилося питання щодо функціонування базових прокуратур у системі підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників органів прокуратури України.

Метою цієї статті є проаналізувати функціонування базових прокуратур у системі підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників в органах прокуратури України, сформулювати пропозиції щодо удосконалення їх діяльності.

Насамперед слід зазначити, що основна категорія кадрів в органах прокуратури України — прокурори і слідчі, які своєю професійною діяльністю забезпечують реалізацію конституційних функцій прокуратури України. Професійність прокурорів є однією з основних умов ефективної та результативної роботи, запорукою належного виконання поставлених завдань, високої оцінки діяльності прокуратури.

З метою забезпечення постійного підвищення кваліфікації в органах прокуратури України діє єдина система підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих, яка реалізує завдання щодо оновлення, розвитку умінь і знань, необхідних для ефективної професійної діяльності, вивчення позитивного досвіду [2—4]. Правова регламентація функціонування вказаної системи включає різноманітні правові форми підвищення кваліфікації, але не визначає правових підстав щодо діяльності базових прокуратур в Україні.

Функціонування базових прокуратур для підготовки та проведення спільно з Національною академією прокуратури України регіональних навчальних заходів було регламентовано у наказі Генерального прокурора України від 5 червня 2006 р. № 1183ц «Про організацію взаємодії органів прокуратури України з Національною академією прокуратури України» [5]. Для проведення регіональних навчальних заходів в органах прокуратури України були визначені як базові прокуратури: Донецької, Львівської, Одеської, Харківської областей та прокуратура міста Києва, які переважно забезпечували проведення регіональних навчальних заходів приміщеннями, технічними засобами тощо.

У подальшому було видано новий наказ Генерального прокурора України від 31 січня 2011 р. № 8 щодо організації взаємодії органів прокуратури України з Національною академією прокуратури України [4], однак нова редакція вказаного наказу у положеннях, які стосуються функціонування базових прокуратур, залишилася без змін.

Також слід зазначити, що наказом Генерального прокурора України від 25 січня 2014 р. було затверджено Типове положення про базову прокуратуру районного рівня, яке визначило поняття базової прокуратури, основні критерії для визначення прокуратури базовою, основні завдання, організацію та забезпечення її діяльності. Проте, на нашу думку, вказане положення потребує удосконалення щодо правового забезпечення організації навчального процесу, порядку взаємодії базових прокуратур районного рівня з Національною академією прокуратури України тощо [6].

На думку автора, корисним є досвід зарубіжних країн в організації діяльності базових прокуратур Російської Федерації та Казахстану. Отже, у прокуратурі Російської Федерації з метою успішного становлення на посадах прокурорських працівників визначені на регіональному рівні навчальні міні-центри — базові прокуратури, які зосереджують всі необхідні методи і форми роботи з підвищення кваліфікації та професійного рівня працівників прокуратур районної ланки. Також слід зазначити, що такі прокуратури стали «мозковими центрами», здатними вирішувати проблемні практичні завдання.

У базових прокуратурах Російської Федерації крім проведення навчально-методичних семінарів та інших навчальних заходів проводяться модельні судові процеси. Вони організовуються на основі розглянутих судами кримінальних справ. Ролі учасників модельних процесів розподіляються між досвідченими прокурорами з числа працівників управління по за-

безпеченню участі прокурорів у розгляді кримінальних справ судами прокуратури області та базової прокуратури. Під час проведення модельного процесу молоді фахівці підключалися до роботи: ведучий навчального заходу ставить їм питання про правильність ведення судового засідання, застосування норм кримінального процесуального закону, порушення, допущені учасниками процесу, зокрема державними обвинувачами. Метою проведення такого процесу є демонстрація молодим фахівцям модельного судового засідання, а найголовніша мета — це їх активна участь у роботі з виявлення помилок, порушень вимог Кримінального процесуального кодексу, які допускаються учасниками та після закінчення процесу уважно обговорюються [7].

Як зазначає Б. Абільдін, у базових прокуратурах Казахстану проводиться робота щодо організації навчального процесу, ведення аналітичної роботи та вирішення питань організаційного характеру при підготовці семінарів, проведенні стажування тощо. Під час забезпечення навчального процесу постійно вдосконалюється робота прокурорів, відповідальних за навчання, і молодих фахівців. З моменту впровадження базових прокуратур Казахстану Інститутом Генеральної прокуратури Казахстану ім. С. Ескараєва надається допомога щодо формування методичної основи навчання молодих фахівців органів військової прокуратури. Таким чином, у базові прокуратури надходять примірники різної юридичної та методичної літератури [8].

Проведене автором вивчення досвіду організації діяльності базових прокуратур органів прокуратур України вказує на позитивні тенденції їх розвитку. Наприклад, у базових прокуратурах України належна увага приділяється навчанню і вихованню молодих фахівців, використовується інститут наставництва, надаються індивідуальні завдання з окремих питань прокурорсько-слідчої діяльності, доручається написання письмових рефератів, перевіряються конспекти із вивчених тем тощо. Під час проведення навчальних занять вирішуються складні питання прокурорської практики, опрацьовуються єдині підходи до розуміння проблемних питань.

У таких прокуратурах визначають єдиний день навчань для вивчення нового законодавства, наказів Генерального прокурора України, розгляду проблемних питань прокурорської діяльності. Запроваджено систематичну практику надання індивідуальних завдань з окремих питань прокурорсько-слідчої діяльності.

З метою покращання діяльності базових прокуратур керівництвом вживаються заходи щодо постійного удосконалення професійного рівня знань, умінь та навичок прокурорів, необхідних в умовах законодавчих змін для ефективного виконання ними завдань, поставлених перед органами прокуратури. За ініціативи прокурорів областей на електронні адреси прокуратур районного рівня систематично надсилається інформація про важливі події за участю керівництва Генеральної прокуратури України та прокуратури області, прийняті управлінські рішення та організаційно-розпорядчі документи тощо.

У базових прокуратурах України з метою вивчення нових методик, практики здійснення прокурорського нагляду, розслідування кримінальних проваджень, усунення недоліків та помилок у практичній діяльності проводяться виїзні навчальні заходи, науково-практичні семінари.

У результаті вдосконалення організації та підвищення ефективності функціонування базових прокуратур в органах прокуратури України автором спостерігається помітне зростання професійного рівня молодих спеціалістів.

Проведене автором анкетування прокурорських працівників, у тому числі молодих фахівців (23 %), свідчить про їх зацікавленість щодо участі в навчальних заходах, які проводяться у базових прокуратурах районного рівня, оскільки у навчальному процесі вони отримують необхідні знання і досвід, знаходять відповіді на складні практичні питання (47 %).

На нашу думку, з метою подальшого розвитку функціонування базових прокуратур у системі органів прокуратури України необхідно удосконалити правові акти, які регламентують

організацію підвищення кваліфікації прокурорів у таких прокуратурах; розробити Положення про організацію навчального процесу у базових прокуратурах України, яке повинно визначати правові засади організації навчального процесу, порядок організації взаємодії базових прокуратур із Національною академією прокуратури України та планування роботи з підвищення кваліфікації, складання індивідуальних планів підвищення кваліфікації окремих прокурорів. Отже, подальшим позитивним розвитком базових прокуратур має стати тісна співпраця і координація навчального процесу з науково-педагогічними та науковими працівниками Національної академії прокуратури України.

При визначенні прокуратур районів як базових варто враховувати показники роботи всіх прокуратур районів в окремій області та такі критерії: достатність умов для організації навчальної діяльності; територіальне знаходження і комунікації; загальний стан організації роботи в прокуратурі та виконавської дисципліни; стан кадрового забезпечення співвідношення досвідчених і професійних працівників, здатних за діловими і моральними якостями забезпечити безперервний і системний навчальний процес при застосуванні різних елементів системи підвищення кваліфікації, та молодих спеціалістів; окремого вивчення при визначенні прокуратури потребує рівень професійної компетенції прокурорів (наприклад, з метою вивчення рівня знань і досвіду роботи при визначенні районної прокуратури як базової всім прокурорсько-слідчим працівникам необхідно проводити тестування). Вважаємо, що при визначенні такої прокуратури особлива увага повинна приділятися також керівнику прокуратури — прокурору району, який буде нести персональну відповідальність за підвищення кваліфікації прокурорів, складати плани проведення навчально-практичних і наукових заходів, звітувати про їх виконання.

На нашу думку, підготовку науково-методичного забезпечення щодо критеріїв, засобів і систем контролю якості навчання у базових прокуратурах; змістовного, дидактичного та методичного наповнення веб-ресурсів навчального плану; використання програм навчання та інформаційно-комунікаційних технологій повинні опрацьовувати саме наукові та науково-педагогічні працівники Національної академії прокуратури України.

За участю кураторів, науково-педагогічних працівників Національної академії прокуратури України в базових прокуратурах необхідно впровадити підготовку та захист молодими фахівцями письмових робіт. За підсумками захисту таких робіт керівником базової прокуратури повинні вказуватися недоліки та напрями для подальшого самостійного навчання, ретельного вивчення нормативно-правових актів та інших матеріалів. Керівники базових прокуратур повинні опрацьовувати і надавати відповідні відгуки щодо навчання молодих спеціалістів та направляти їх до кадрових структурних підрозділів прокуратур обласного рівня.

Для покращання організації навчального процесу, на нашу думку, є потреба запровадження для прокурорів базових прокуратур районної ланки в режимі реального часу відеотрансляції проведення науково-педагогічними працівниками Національної академії прокуратури України он-лайн лекцій, конференцій, круглих столів та семінарів.

Резюмуючи характеристику функціонування базових прокуратур в органах прокуратури України, вважаємо, що в умовах впровадження на практиці положень нового законодавства України особливої актуальності набуло питання удосконалення правового регулювання їх функціонування. Функціонування базових прокуратур — важлива ланка системи взаємозв'язку науки і практики. Тому подальшим позитивним розвитком базових прокуратур має стати тісна співпраця і координація навчального процесу з науково-педагогічними та науковими працівниками Національної академії прокуратури України. Становлення цієї новели на практиці зумовлюватиме подальші позитивні результати, сприятиме створенню у колективах прокуратур взаємоповаги досвідчених прокурорських працівників і молодих фахівців.

Список використаних джерел

1. *Про підсумки роботи органів прокуратури України у I півріччі 2013 року та заходи, спрямовані на підвищення ефективності їх діяльності, основні завдання на наступний період: рішення колегії Генеральної прокуратури України від 4 липня 2013 року.*
2. *Наказ Генерального прокурора України «Про організацію робіт з кадрами в органах прокуратури України» від 15 грудня 2011 року № 2-гн.*
3. *Положення про єдину систему підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників органів прокуратури України затверджене наказом Генерального прокурора України від 30 квітня 2013 року № 57.*
4. *Наказ Генерального прокурора України «Про організацію взаємодії органів прокуратури України з Національною академією прокуратури України» від 31 січня 2011 року № 8.*
5. *Наказ Генерального прокурора України «Про організацію взаємодії органів прокуратури України з Національною академією прокуратури України» від 5 червня 2006 року № 1183ц.*
6. *Наказ Генерального прокурора України «Типове положення про базову прокуратуру районного рівня» від 25 січня 2014 року №11.*
7. *Дупак О. Базовая прокуратура как одна из эффективных форм повышения квалификации прокурорских работников / О. Дупак // Законность. — 2012. — № 5(931). — С. 8—11.*
8. *Абильдин Б. Организация работы базовой военной прокуратуры по профессиональному становлению молодых специалистов / Б. Абильдин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.students.ru/gs/49/61/91/52-1240569436.doc.*

Устименко В. В. Функціонування базових прокуратур у системі підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників

Стаття присвячена аналізу функціонування базових прокуратур у системі підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників в органах прокуратури України. Сформовано пропозиції щодо удосконалення їх діяльності. У статті автором опрацьовано та систематизовано зібраний матеріал щодо функціонування базових прокуратур. Вивчено зарубіжний досвід Російської Федерації та Казахстану щодо організації діяльності базових прокуратур у системах органів прокуратур зазначених країн, а також виділено їх основні ознаки, які дають змогу визначити напрями удосконалення організації функціонування базових прокуратур у системі підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників органів прокуратури України.

Ключові слова: базова прокуратура, підвищення професійної компетенції, підвищення кваліфікації прокурорів, система підвищення кваліфікації прокурорсько-слідчих працівників.

Устименко В. В. Функционирование базовых прокуратур в системе повышения квалификации прокурорско-следственных работников

Статья посвящена анализу функционирования базовых прокуратур в системе повышения квалификации прокурорско-следственных работников в органах прокуратуры Украины. Сформированы предложения по совершенствованию их деятельности. В статье автором обработан и систематизирован собранный материал о функционировании базовых прокуратур. Изучены зарубежный опыт Российской Федерации и Казахстана относительно организации деятельности базовых прокуратур в системах органов прокуратур указанных стран, а также выделены их основные признаки, позволяющие определить направления совершенствования организации функционирования базовых прокуратур в системе повышения квалификации прокурорско-следственных работников органов прокуратуры Украины.

Ключевые слова: базовая прокуратура, повышение профессиональной компетенции, повышение квалификации прокуроров, система повышения квалификации прокурорско-следственных работников.

Ustimenko V. Operation of basic prosecutors in the training of prosecutors-investigators

This article analyzes the basic functioning of prosecutors in the training prosecutors and investigators in the Prosecutor's Office of Ukraine. Formed proposals for improving their performance. In the article the author systematically processed and collected material on the functioning of basic prosecutors. Studied foreign experience of the Russian Federation and Kazakhstan basic organization of the prosecutors in the Public Prosecutor's Office of those countries, as well as their main features are highlighted to help you determine the direction of improving the organization of basic functioning prosecutors in the training prosecutors and investigators and prosecutors, Ukraine.

Key words: basic prosecutors, increasing the professional competence, training prosecutors, system training prosecutors and investigators.

*Віталія Вікторівна Хомич,
аспірантка відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ

Категорія «зловживання суб'єктивним цивільним правом» була та є однією з найбільш дискусійних як у радянській, так і в сучасній доктрині цивільного права.

Дослідженням питання зловживання суб'єктивним цивільним правом у свій час займалися такі видатні цивілісти, як Й. Покровський, Л. Еннексерус, М. Агарков, О. Іоффе, В. Грибанов, С. Братусь, В. Рясенцев, В. Доманжо. Не залишилося воно і поза увагою сучасних вчених як українських (М. Стефанчук, Д. Горбась, О. Губар), так і російських (М. Брагінський, О. Поротікова, О. Волков, С. Радченко, І. Сазанова, В. Ємельянов, О. Курбатов, В. Пашин).

Однак на сьогодні наукою так і не вироблено єдиного підходу до розуміння правової природи зловживання суб'єктивним цивільним правом. Як наслідок, існує необхідність у дослідженні існуючих доктринальних підходів, їх класифікації та формулюванні на цій основі власної уніфікованої позиції щодо вказаного правового явища.

Аналіз праць науковців свідчить про те, що у доктрині цивільного права склалося два основні підходи до розуміння правової природи зловживання суб'єктивним цивільним правом. Перший — ґрунтується на теорії меж здійснення цивільних прав В. Грибанова (О. Поротікова, О. Волков, М. Стефанчук, Д. Горбась, О. Губар). Другий — має за основу категорію «інтерес» (Й. Покровський, Л. Еннексерус, М. Брагінський, С. Радченко, І. Сазанова, В. Ємельянов, О. Курбатов).

Так, видатний учений-цивіліст В. Грибанов у своїй праці «Здійснення та захист цивільних прав» зазначав, що питання про межі здійснення цивільних прав є проблемою боротьби зі зловживанням цивільними правами. Сам термін «зловживання правом» у його буквальному розумінні означає використання права на зло. Вже з цього випливає, що поняття «зловживання правом» може бути використано лише тоді, коли правомочний суб'єкт володіє певним суб'єктивним правом. При цьому проблема зловживання правом пов'язана не з суб'єктивним правом взагалі, не з його змістом, а з процесом його реалізації, з його здійсненням [1, с. 20, 43].

Аналізуючи зв'язок суб'єктивного права та його здійснення, науковець звертає увагу на те, що зміст суб'єктивного права і зміст здійснення суб'єктивного права співвідносяться між собою як можливість і дійсність, об'єктивне і суб'єктивне, загальне і конкретне, статичне і динамічне.

Як наслідок, про зловживання правом може йтися лише у випадку, коли правомочний суб'єкт, діючи в межах належного йому суб'єктивного права, в рамках тих можливостей, які становлять зміст цього права, використовує такі форми його реалізації, які виходять за встановлені законом межі здійснення права [1, с. 44–46].

Однак тут проаналізовано лише співвідношення змісту суб'єктивного права та його здійснення, але залишається без відповіді питання про співвідношення меж суб'єктивного права та меж здійснення права [2, с. 6–7].

Таким чином, відсутність у праці В. Грибанова чіткого розмежування понять «межі суб'єктивного права» та «межі здійснення суб'єктивного права», якими він оперує при вста-